

CENSURA

Un cas de censura enlluernadora

Autor: Pep Mayolas

Data de publicació: 30-05-2022

Un article de l'any 1959 aportava proves irrefutables de la censura espanyola al segle XVI sobre els llibres d'història d'Amèrica. En Pep Mayolas es demana com és que el censor va deixar unes traces tan manifestes d'uns procediments que, per definició, es volien discrets, reservats i imperceptibles

No es pot publicar res que tracti d'Amèrica sense llicència especial del consell, i s'ha de recollir tota obra en circulació

A mitjan segle XX, l'historiador ucraïnès-colombià Juan Friede (1901-1991) publicava un article singular intitulat «La censura española del siglo XVI y los libros de historia de América», justament al n. 47 de la Revista de Historia de América, on s'hi poden llegir unes afirmacions certament dignes d'atenció. Un exemple: «Acceptem molts manuscrits com a originals, sense sospitar que, de vegades, es tracta només de les còpies fetes en net de versions primitives, després que aquestes fossin censurades, còpies en què van desaparèixer naturalment les parts guixades, esmenades, retallades o arranjades per la censura».[1]

És una declaració reveladora. Ho va escriure fa més de seixanta anys, no pas un independentista català de l'Institut Nova Història (INH), sinó un historiador del tot acadèmic i ben reconegut a nivell internacional. L'article d'En Friede, que En Jordi Bilbeny ja va utilitzar l'any 1998 en el seu primer llibre[2] i constitueix un inestimable fonament teòric d'allò que venim defensant des de l'INH, ens aporta unes proves sòlides, inequívokes i irrefutables de l'estricta vigilància i la profilaxi exagerada que va pesar sempre, des del primer moment, damunt les cròniques i els llibres que parlaven d'Amèrica. Conforme anem llegint, i a mica que hi reflexionem amb serenitat des del punt de vista d'una Descoberta i Conquesta catalanes, les constatacions d'En Friede permeten d'intuir l'origen amagat i alhora els objectius inconfessables d'una prevenció tan malaltissa.

«La primera disposició que tingué influència sobre la censura dels llibres connectats amb Amèrica fou la pragmàtica

general que, sota el nom “las diligencias que se han de hacer en los libros de molde antes que se impriman y se vendan”, fou donada pels Reis Catòlics a Toledo, el 8 de juliol de 1502».[3] Aquesta és la famosa pragmàtica que controla l'edició dels llibres i n'estableix una censura prèvia, més enllà de la religiosa, dictada un any i mig després de la suspensió de càrrecs i dignitats amb què es castigà En Colom quan tornà encadenat de les Antilles, a finals de l'any 1500. Simptomàtic. «Aquesta llei va regir la impressió de llibres durant més de mig segle i només algunes disposicions addicionals regulaven casos especials que es referien a una obra o llibre particular, bo i permetent-lo o bé prohibint-lo.

»Per a les Índies es van expedir poques lleis especials. Així, el 29 de setembre de 1543 es prohibia dur a Amèrica llibres “de matèries profanes i fabuloses i històries fingides”, vetllant que no es llegissin llibres de cavalleries. Una altra llei ordenava als oficials de la Casa de Contractació de Sevilla que, en despatxar navilis a Amèrica, posessin en el registre cada llibre per si mateix, i no en el fardell».[4] És curiosa l'alerta per tal que no es llegissin llibres de cavalleries, quan és conegut que aquesta mena d'obres no estigueren especialment assenyalades per la Inquisició i que constituïren un al·licient, si no una eina eficaç, per ajudar a integrar i a aprendre la llengua castellana a les colònies. És a dir, que hi van acabar arribant sense problema. Això potser vol dir que els llibres de matèries profanes, fabuloses i de cavalleries que es van prohibir de dur a Amèrica eren obres escrites en català... Perquè les castellanés és prou sabut que hi van circular amb èxit i notorietat.

En Friede va detallant com es va prohibir l'arribada a Amèrica dels llibres de l'intel·lectual i cronista de Carles I, l'anomenat Juan Ginés de Sepúlveda, el 1550 i posteriorment,[5] o com els tractats del pare Cases sobre els problemes americans s'imprimiren entre 1552 i 1553 i s'embarcaren, però foren recollits ben just travessat l'Atlàntic.[6] També anota com fou segrestada la Crònica del Perú de l'historiador Cieza de León editada al 1553, i com el seu germà Rodrigo provà l'any 1572 d'aconseguir llicència d'impressió per a la resta de dels seus llibres i no li fou concedida.[7]

«Amb l'adveniment de Felip II al tron augmenten les mesures de precaució. Ja per la Reial Cèdula de 21 de setembre de 1556 (reforçada per la del 14 d'agost de 1560) es prohibeix explícitament la impressió de llibres que tracten d'Amèrica sense llicència especial del Consell, i s'ordena recollir tots aquells que estiguessin en circulació bo i trametent-los al Consell. Greus penes s'imposen als llibreters que continuessin venent-los; i per una altra [Cèdula], la del 9 d'octubre del mateix any, s'ordena als oficials reials en els ports americans que reconguin els llibres que arriben en les naus, i que no deixin passar llibres prohibits en els expurgatoris de la Santa Inquisició».[8]

Repetim-ho per si no ha quedat clar: no es pot publicar res que tracti d'Amèrica sense llicència especial del Consell, i s'ha de recollir tota obra referent a Amèrica que estigui en circulació per trametre-la al mateix Consell. Ni una sola publicació es pot d'escapar, per tant, del control d'edició per part del Consell Reial. «El 7 de setembre de 1558 Felip II expedeix una nova pragmàtica sobre la impressió i venda de llibres, que és l'expressió legal d'aquest nou corrent».[9] S'adreça a totes les justícies i al·ludeix al fet que, bo i la vigència de la pragmàtica dels Reis Catòlics i de les llistes públiques de llibres reprovats, no s'ha pogut impedir la circulació de moltes obres prohibides, estampades tant a la península com a l'exterior, en llatí o en llengües vulgars, contra la venda o tinença de les quals s'imposen gravíssimes penes. S'han de recollir i cremar. Fins i tot les obres «importades abans de la data de la pragmàtica, encara que tinguin llicència, s'han de lliurar al corregidor o a l'alcalde del partit, qui les trametrà al Consell perquè decideixi allò que més convingui en cada cas; però mentrestant, no serà permès de vendre-les sota pena de pèrdua de tots els béns i desterrament perpetu.

»La censura es declara ser d'incumbència exclusiva del Consell Reial. Aquest designarà les persones que en cada cas examinin, aprovin o desaprovïn els llibres presentats. Les obres no proveïdes d'una llicència, fos quina fos la procedència, seran cremades públicament».[10] En Friede compara la pragmàtica dels Reis Catòlics amb la de Felip II i, a banda de fer constar el dràstic enduriment de les penes —mort, pèrdua de béns i desterrament perpetu, enfront de les sancions pecuniàries que imposaven Isabel i Ferran—, subratlla que Felip treu a les dignitats eclesiàstiques la facultat de la censura de llibres, «bo i concentrant tots els poders en el Consell. Fins i tot els llibres de contingut netament religiós, devocionaris i missals, han de passar per la censura del Rei, tret que es tracti de reimpressions. En les visites a les biblioteques de les universitats hi prenen part justícies reials, i els llibres sospitosos, tot i proveïts de llicències, es lliuren al corregidor o a l'alcalde, sens que ni el bisbe ni el capellà ni el Sant Ofici hi tinguin intervenció».[11]

L'al·lusió a corregidors i alcaldes no és gratuïta. Forma part de l'imaginari castellà medieval, ens dibuixa una Corona hispànica on la publicació en altres llengües vernacles és inexistent o residual i, en conseqüència, la major part de les obres afectades són d'autoria castellana. És a dir, som davant d'un procés de «normalització» del castellà. La censura queia sobre tots els llibres i totes les llengües, però se'ns fa palès que impactava eminentment sobre obres i autors castellans, perquè convé deixar clar que Castella era l'estat hegemònic a l'Imperi espanyol, el castellà la llengua d'edició, com a idioma dominant, i la resta de publicacions en altres vernacles no arribava ni a l'anècdota. Aquesta és la informació que, sense adonar-nos-en, hem interioritzat només de llegir les «innòcues» dades oficials.

L'historiador mexicà Juan Miralles ens proporciona un altre exemple il·lustratiu del nivell de censura. En la seva biografia del suposat conquistador de Mèxic, l'extremeny Hernán Cortés, de seguida llegim que «infantesa, adolescència i entorn familiar pertanyen a l'època fosca».[12] «Per al coneixement d'aquest període, es descansa per complet en el testimoni d'un únic autor: En Francisco López de Gómara. (...) El 1552, a Saragossa, surt de premses la seva Historia General de las Indias, obra en dos toms, el segon dels quals és el que tracta sobre la conquesta de Mèxic (...). No havia passat un any de la seva aparició, quan ja l'obra fou prohibida; porque no conviene que se lea, diu la cèdula de prohibició, i qui la signa és el príncep Felip (el futur Felip II), el qual es trobava a càrrec del regne aleshores per absència del seu pare. No només se'n prohibí la reimpressió, sinó que s'ordenà la recollida dels exemplars que es trobaven en poder dels llibreters, i d'aquells que ja havien estat venuts. Es desconeixen les raons que dugueren la persecució fins aitals extrems».[13] Així, doncs, el 17 de novembre de 1553, una Cèdula Reial prohibia la impressió i la circulació de l'obra d'En Francisco López de Gómara. És «una persecució que continuà després de la seva mort, esdevinguda, es creu, el 1566, ja que el 26 de setembre de 1572 es donaren instruccions a fi de recollir els papers d'En Gómara, que obraven en poder dels seus hereus».[14] Un mes abans, per l'agost de 1572, s'havia ordenat a les autoritats reials residents a Amèrica que enviessin informació sobre «qualssevol persones, així llegendes com religioses, que en el districte d'aquella Audiència haguessin escrit o recopilat o tinguessin en el seu poder alguna història, comentaris o relacions d'alguns dels descobriments, conquestes, entrades, guerres que en aquelles províncies hi hagués hagut.

»Aquest material s'havia de buscar en els arxius i en qualsevol altra part en què pogués trobar-se, en original o en còpia, i havia de ser enviat a Espanya en el primer vaixell disponible».[15] És a dir, la pressió no només no s'atenua, sinó que com més avança el regnat de Felip II, més s'intensifica, i arriba a tots els racons. Hom es pregunta: De què tenien por? Quina mena de dades o d'informacions eren tan i tan pertorbadores com per merèixer una prevenció tan obsessiva? La tardor anterior, per reial ordre del 3 de novembre de 1571, s'havia manat al rector del monestir de Sant Gregori que lliurés tots els llibres i papers del pare Cases al personatge designat per l'Ovando, qui els lliurà al seu auxiliar, En Juan López de Velasco, nomenat primer cosmògraf i cronista major el 20 d'octubre d'aquell mateix 1571.

2.- El censor López de Velasco i l'interès de l'estat per damunt de la veritat

En López de Velasco, que tingué en el seu poder els documents del pare Cases fins al 1597,[16] passa per ser un dels principals actors susceptibles d'haver arranjat la història de la Descoberta i la Conquesta d'Amèrica en favor de Castella. És un personatge digne d'un estudi aprofundit. No sabem quines sorpreses ens depararia. En José Antonio Pérez-Rioja hi va fer un acostament amb ulls acadèmics, com Déu mana i Espanya demana. D'entrada, tot i fer-lo originari de Vinuesa (Soria), no se sap d'on surt. «Cap dels historiadors locals [en cita set en nota al peu] fa el més breu esment, com a fill il·lustre de la província de Sòria, del qui fou secretari i cosmògraf de Felip II, cronista d'Índies, filòleg i literat insigne, Juan López de Velasco, natural de Vinuesa».[17] Només apuntarem que, si tenim raó i fou un dels artífexs de la castellanització de llibres, proves i documents, calia que tingués coneixements de català a nivell «nadiu» —per entendre i traduir els papers originals—, amb la qual cosa sembla poc probable que fos de Soria i potser per això cap dels historiadors locals en diu res. De fet, segons En Pérez-Rioja no es tenen notícies concretes d'ell fins al 1565, any en què ja resideix a la cort.[18] «On arribà a adquirir els coneixements gens comuns que posseí? No se sap».[19] rebla el mateix autor.

En López de Velasco heretà tots els papers del cosmògraf Alonso de Santa Cruz, a qui succeí en el càrrec. Cal subratllar allò que se'ns diu dels papers d'En Santa Cruz, els quals «es prengueren dels seus hereus per manament de sa Magestat per veure els que ens toquen i es queden en el Consell i els que no, se'ls tornin. I per a l'efecte de veure quina gratificació es farà a aquests hereus i així mateix a En Joan de Velasco, perquè tot això que ha escrit en aquest llibre (Geografia universal de las Indias) ho ha tret dels derroters i papers que el Consell li ha donat i d'aquests d'En Santa Cruz; i per bé que és a càrrec d'En Velasco fer aquestes obres per raó del salari que du, el Consell encara ha fet aquesta diligència de veure tots aquests recaptos per satisfer alguna cosa més...».[20] I s'atura aquí. És a dir, el Consell acapara tot allò que s'havia publicat o que no es permet d'imprimir sobre Amèrica, escorcolla arxius, recull dels hereus de cronistes i cosmògrafs tota la informació que pugui existir i aleshores ho lliura al cronista i cosmògraf oficial, que potser en farà una tria o un compendi selectiu en una obra pròpia, ja que «és a càrrec de fer aquestes obres per raó del salari que du». I després de complir l'encàrrec, el Consell encara hi passa una última revisió crítica i estipula si cal una gratificació addicional, als hereus per haver lliurat els papers i a En Velasco per la feina d'haver escrit una obra tan «adequada»... Calen més explicacions?

El 20 d'octubre de 1571 és nomenat cosmògraf i cronista major d'Índies, com vèiem, succeint En Joan Calvet d'Estrella, diu En Nicolàs Antonio. No està clar que En Calvet hagués arribat a ser mai cronista major, com era el seu desig. S'havia distingit com a preceptor de Felip, i a despit que la seva insistència davant del rei no li proporcionà el títol de «major», sí que gaudí més tard d'un càrrec de cronista llatí.[21] Però havent mort el cosmògraf major Alonso de Santa Cruz, el 1571 s'unificà aquest càrrec amb el de cronista oficial d'Índies que es creà expressament per al fins

aleshores eficaç col·laborador d'En Juan de Ovando, l'esmentat Juan López de Velasco. Entre les seves tasques hi havia la d'escriure la Historia General i Natural de les Índies.[22] Des d'aleshores ja no sortirà de la cort, excepte per anar a l'Escorial. Durant l'estiu i la tardor de 1573, acompanyant Felip II, romangué a l'Escorial, ocupat en redaccions de minuts de cartes per a les Audiències i Bisbats d'Amèrica sobre diversos afers de govern. Aquell mateix 1573 du a terme «l'edició expurgada de la Propaladia d'En Torres Naharro, del Lazarillo i de les obres d'En Cristóbal de Castillejo».[23] També llegim que el 1582 publica a Burgos el seu important tractat d'Ortografia y pronunciació castellana, una obra necessària perquè en aquell temps la llengua castellana a tot l'imperi era un caos.[24] Calia unificar, després que la pressió per fer parlar en castellà els colons catalans d'arreu del món desemboqués en l'aiguabarreig diferencial que avui es constata entre les diferents variants del castellà de tot el món hispànic. Durant aquells anys també se sap que va estar potinejant la hisenda i els papers d'un tal Diego Hurtado de Mendoza, que cobra pensions de l'arquebisbat de Tarragona, i que està al servei de la biblioteca de l'Escorial.[25] És a dir, som davant d'un personatge clau en el procés de castellanització de la història i la cultura peninsulars, un dels dissenyadors de l'immortal Siglo de Oro espanyol.

En el seu article sobre la censura, En Juan Friede dedica un apartat especial a En Juan López de Velasco, a qui atribueix un càrrec de censor del Consell d'Índies. «Entre els censors que foren nomenats pel Consell d'Índies per revisar llibres referents a Amèrica hi trobem, en moltes ocasions, el cronista oficial i cosmògraf, En Juan López de Velasco. L'estudi del text de la seva Geografía revela, amb prou claredat, la seva posició personal respecte a Amèrica i deixa preveure la tendència que el dominaria com a censor. Ara bé, un document conservat a l'Arxiu d'Índies demostra les seves activitats com a tal; per això l'hem inclòs en aquest treball.

»Al 1572, per aconseguir la llicència d'impressió, fou presentada en el Consell d'Índies la Historia del Perú escrita per En Diego Hernández de Palencia. A la publicació s'hi va oposar el primer censor, [e] llicenciat Santillán, bo i titllant moltes parts de l'obra d'inexactitud històrica. Les objeccions foren rebutjades al seu torn per l'autor en diversos al·legats. L'afer passà a la consideració d'En Juan López de Velasco».[26] La controvèrsia sorgida entre el primer censor i l'autor del llibre, segons En Friede, fa que sigui impossible saber quina és la veritat dels fets objecte de discòrdia, «motiu pel qual cal suspendre l'atorgament de la llicència d'impressió.

»Fins aquí En López de Velasco, si acceptem que actua de bona fe, es manté en una posició que es podria justificar: una obra d'història en què es calumnia al proïsme sense proves no paga la pena de ser impresa. Però En Velasco continua així el seu raonament: "Dado caso que la dicha averiguación se pueda hacer sin inconvenientes, aún parece que se debe considerar si será justicia, ahora nuevamente, que habiendo ya pasado aquellos desasosiegos y castigados los desleales y rebeldes..., ahora de nuevo se venga a inquirir y verificar la intención que tuvieron...", etc.

»En altres paraules: encara que es pogués esbrinar a breu termini la veritat d'allò que succeí, no "seria justo", és a dir, convenient, plantejar un problema que ja havia rebut sanció oficial per part de l'Estat i castigat els culpables. No importa esbrinar la veritat de què va passar, sinó mantenir encalmada la societat bo i evitant desassossecs. La veritat que es pugui establir mitjançant la investigació passa a segon pla. La història no ha de remoure ni posar a prova de bell nou un esdeveniment "incòmode" per a l'Estat».[27] I després de continuar bo i remarcant que s'ha de mirar sempre primer «si Vostra Altesa serà servit», arriba la sentència immortal que defineix el pensament i guia les accions del censor Juan López de Velasco: «l'interès de l'Estat (p)rima sobre la conveniència de donar a conèixer públicament la veritat».[28] I ho remata puntualitzant: «Fins i tot quan fossin verídiques les acusacions, si estan en pugna amb els interessos de l'Estat no s'han de perpetuar en una "història pública". La seva perpetuació en aquest cas posa en perill la futura lleialtat dels súbdits. Es comprèn que on preval una tendència d'aquesta mena no pugui existir objectivitat en una obra històrica, ni tan sols en el moment d'escriure-la; la mateixa investigació de la veritat és influïda pels interessos de l'Estat.

»Com a conclusió, En López de Velasco demana que se suspengui la publicació de la Historia del Perú, que es recullin els exemplars eventualment publicats i prega "que este parecer mío no venga a noticia de ninguna de las partes"».[29] Ja ho veiem: secrets, actuacions per sota mà, obscurantisme... i la divisa estel·lar, «l'interès de l'Estat prima sobre donar a conèixer públicament la veritat». No era un pensament exclusiu d'En Velasco. En Juan Friede al·ludeix també a un altre censor de la mateixa època, un italià anomenat Juan Bautista Gesio, també cosmògraf de Felip II i «molt curós en defensa dels interessos de l'Estat Espanyol».[30] Després de mostrar-nos la seva resistència a publicar certs mapes americans i l'argumentació amb què l'esmentat Gesio ho justificava, En Friede ho remata: «el raonament del censor és revelador: no s'ha d'escriure "inconsideradamente según la verdad". Cal tenir en compte unes altres consideracions i aquestes les dicten els interessos de l'Estat. L'interès per la veritat o per l'avenç científic ha d'anar per darrere d'aquests interessos».[31] La realitat que es desprèn d'aquestes sentències és d'una transcendència capital, absoluta, devastadora. Perquè si la veritat o l'avenç científic se sacrificaven per ajustar-se a les conveniències de l'Estat, vol dir que existeix un percentatge inquantificable de documents històrics que no reflecteixen tota la veritat. O, en el pitjor dels escenaris, són papers carregats d'informació falsejada que no haurien de ser catalogats mai com a

originals. Mai. Són manuscrits completament falsos. Bo i així, en molts casos han rebut la consideració de papers genuïns i alguns historiadors acadèmics, tot etiquetant-los com a «fonts primàries», sovint els han emprat com a base per avalar una determinada lectura dels fets del passat o, més greu, com a referència categòrica per construir-hi al damunt tot un discurs historiogràfic.

3.- Les proves irrefutables d'una actuació censora

En Juan Friede dedica la resta del seu article a seguir el rastre dels primers manuscrits d'una Recopilación historial sobre l'anomenada Nova Granada atribuïda a un tal fra Pedro de Aguado, una obra que, com la Historia de las Indias del pare Cases, trigà més de tres-cents anys a passar per la impremta. Tot i haver obtingut la concessió de llicència per imprimir-se el 3 de setembre de 1581, després d'haver estat examinada i esmenada per En Velasco i En Gesio, el llibre no es va arribar a estampar i restà «oblidat i perdut durant segles».[32] Vistos els manuscrits, l'historiador Friede s'adona que els corresponents a la primera part de l'obra consten de diversos fragments o llibres, «escrits cadascun per un amanuense diferent, amb diferents caràcters de lletra i d'ortografia (cosa que, en si, no és inusual en manuscrits antics), però en quaderns separats, en papers de diferent classe i format, a vegades, quaderns que després, bo i tallant-hi els fulls que hi restaren en blanc, es cosiren els uns amb els altres per enquadrar-los en un sol volum».[33] Més endavant precisa encara que «al llarg del manuscrit hi abunden [parts] retallades, guixades, esmenes llargues i notes marginals proveïdes de senyals respectives que indiquen que han de ser inserides al text. Cadascun dels fulls del volum, des del que du el títol al davant i gairebé totes les esmenes i notes marginals estan rubricades per En Zapata del Mármol, el secretari que, segons la llicència atorgada i d'acord amb la pragmàtica de 1558, havia de rubricar i senyalar el manuscrit presentat».[34]

Sembla com si haguéssim trobat allò que podríem considerar proves contundents i definitives de la censura d'Estat sobre uns manuscrits originals. Però la irregularitat del paper, els formats capriciosos i les diferents cal·ligrafies demostren a plena llum que no som davant de la peça original de l'autor primigeni, sinó d'uns documents que ja han passat per diverses mans. Això, abans d'arribar als censors. I aleshores, sobre aquests manuscrits castellans, irregulars i dubtosos, hi trobem les petjades flagrants, grolleres, inequívokes, de la censura oficial. Què significa, això?

Aquí s'obren uns quants interrogants, però sobretot un. Com és possible que hagin arribat a nosaltres aquestes proves tan descarades de la manipulació de documents? Si la vigilància de la censura té com a finalitat l'arranjament d'uns originals perniciosos o intolerables fins a convertir-los en obres pures i netes, aptes per transcendir a la posteritat, com és que encara trobem els papers en brut de la reescriptura? Si el quietisme i l'obscuritat són les condicions en què ha de treballar el censor per mantenir en secret la seva feina i deixar un manuscrit impol·lut amb aparença d'original, com s'explica que es conservin quaderns enterament guixats, ratllats, sobreescrits i amb traces tan barroeres d'haver estat manipulats? Hem tingut un cop de sort? Algú es va descuidar de destruir aquells «originals» indesitjables i és així com han travessat els segles? O potser hem topat amb un caminó de molles de pa que algú va anar deixant de forma totalment intencionada?

I si fos així, ara toca preguntar-nos quin seria el propòsit. Què aconsegueix, l'aparell censor, amb la pervivència d'aquestes proves irrefutables d'una censura implacable sobre els papers del Nou Món? La primera resposta que se'ns acut és «la normalització». La més plàstica i poderosa de les normalitzacions de la descoberta i la conquesta castellanes d'Amèrica. Perquè hem de recordar que aquests textos que apareixen ratllats i esmenats són tots, ja, redactats en llengua castellana —sovint amb catalanades— i farcits d'indrets, llinatges i topònims castellans. L'historiador contemporani s'esgarrija davant l'anomalia que representa l'agressió dels esporgadors de textos en uns documents castellans que naraven «la primera versió» d'una conquesta castellana, quan l'anomalia real, la de debò, és justament la castellanitat.

La nostra sensació, per tant, és que hi ha una censura que se'ns mostra, que és aquesta que ha romàs a la vista i ha arribat fins a nosaltres... i després hi ha la veritable censura, la prèvia, aquella que sí que no va deixar cap rastre: aquella que va transformar el relat català d'uns fets i gestes amb protagonistes i topònims catalans... en una història protagonitzada per castellans i, és clar, narrada en castellà des d'una òptica castellanocèntrica. Perquè si les parts del text que es van salvar són totes en castellà, i també ho són enterament aquells noms i els paràgrafs ratllats que encara són llegibles sota les guixades de cada pàgina censurada, aleshores és que la conquesta d'Amèrica sempre fou una empresa castellana, que és allò que pretenia deixar clar i ben assentat el Consell Reial. Per això ens han permès de trobar aquests papers i no foren destruïts, tal com correspondria a una actuació discreta, quirúrgica i neta.

Així, és una censura d'opereta, aquesta que veiem sobre els documents castellanitzats? La impressió és que no, que es tracta d'una intervenció autèntica. Les supressions, les correccions i les propostes d'esmena del text són reals, i s'efectuen, creiem, sobre les primeres versions traduïdes dels documents, probablement per extirpar-ne encara inconveniències que potser podien dur algun lector atent i preocupat, en aquella època, a detectar indicis de la gran

L'article d'En Friede conté encara uns quants detalls dignes d'esment. No podem resseguir-los tots. Acabarem ponderant-ne un que constitueix gairebé un testimoni dels objectius inconfessables de la censura. Escriu l'historiador: «S'observa, doncs, com preval la tendència que va demostrar En López de Velasco en oposar-se a la publicació de la Historia del Perú, d'En Diego Hernández de Palencia. La censura vetlla perquè noms espanyols colgats d'infàmia per alguna o altra raó no passin a la posteritat, i desapareguin, tant com sigui possible, [els] rastres de rebel·lions contra la legítima autoritat, freqüents a Amèrica al llarg de la Colònia».[35]

És una sentència claudicant: «La censura vetlla perquè noms espanyols colgats d'infàmia no passin a la posteritat». Què colga d'infàmia un nom o un llinatge? Les «rebel·lions contra la legítima autoritat», ens ho especifica ben bé a continuació, i aclareix a més que foren «freqüents a Amèrica al llarg de la Colònia». És a dir, que si hem de fer cas d'En Juan Friede, hem de tenir per segur que els colons es revoltaven sovint contra els representants del rei —les autoritats legítimes—, i la censura tenia com una de les seves comeses principals l'esborrament d'aquelles revoltes en les versions per a la impremta dels llibres d'història d'Amèrica, per tal de no incitar a més alçaments contra la metròpoli. I allò que també se suprimia de cròniques i narracions històriques eren els «noms espanyols carregats d'infàmia», perquè «no passessin a la posteritat». Atenent al fet que són molt pocs els llinatges catalans que recullen les històries de la Descoberta i la Conquesta d'Amèrica —uns fets i gestes que foren majoritàriament d'autoria catalana, si tenim raó—, no cal ser gaire espavilat per conjecturar d'on serien, sobretot, aquells noms espanyols carregats d'infàmia que no han arribat fins a nosaltres. Hom no pot deixar d'imaginar, a mitjan segle XVI, un panorama d'enduriment de condicions per als descendents dels conquistadors i primers colons, des de la metròpoli, començant per les lleis que volien suprimir la facultat de transmetre per via hereditària els títols i propietats a la colònia, i acabant per un rosari de noves supeditacions, com ara l'obligatorietat de parlar en castellà, de canviar-se els cognoms familiars per uns de sonoritat castellana, l'haver de lliurar sots penes de presó i expropiació de béns qualsevol dietari, registre o manuscrit que narrés o demostrés d'alguna manera l'origen (català) dels avantpassats conquistadors...

La història adulterada i reescrita que ens ha arribat a les lleixes i prestatges conté, doncs, les cròniques d'heroicos conquistadores extremeños, recios hidalgos castellanos, capitanes gloriosos que con sangre, sudor y penalidades sin cuento van honorar els seus modestos llinatges guanyant dominis i vassalls per a la Santa Fe Catòlica, per a la Corona de Castella i per al seu rei espanyol. I no es van revoltar gaire, només una mica entre ells, cosa que cal tenir per natural, al cap i a la fi, tractant-se com es tractava d'una fornada única de castellans impetuosos i emprenedors, com no n'hi ha hagut mai més cap en tota la història. Vet aquí.

L'impagable estudi de l'articulista s'acaba tot recordant que la investigació antecedent s'ha dut a terme gairebé exclusivament sobre «deu dels vint-i-set llibres de què constava originàriament la Recopilación, ja que els altres, com hem dit, són còpies en net de, fins ara, desconeguts originals esmenats per la censura. Es confirma la tendència general amb què es censuraven els llibres americans a Espanya a la segona meitat del segle XVI. El fet convida a desconfiar de molts manuscrits que avui en diem "originals", quan tot just són transcripcions en net de versions primitives, esmenades prèviament per la censura».[36] Les conclusions d'En Juan Friede són del tot coherents i conseqüents, i hauríem de tenir-les en compte tots els estudiosos d'Història Moderna, des dels investigadors més amateurs fins als catedràtics i doctors més devots de les proves manuscrites com a «fonts primàries» d'alguna pretesa veritat històrica.

Les nostres conclusions, si se'ns permet, fan una passa més i ens menen a allò que n'hem dit «la censura enlluernadora». Les proves irrefutables d'una censura que incidia, destrallera i manifesta, sobre textos castellans d'història americana tenien la funció, d'entrada, de fer-nos percebre com a naturals una Descoberta i una Conquesta d'Amèrica que havíem de trobar castellaness sense ombra de dubte. En segon terme, però tant o més important, tenien la finalitat d'enlluernar-nos per tal que no hi veiéssim més enllà i ens conformem amb allò que «hem trobat». Si prenem una obra impresa i comparem el seu text amb el de la mateixa obra manuscrita on hi hem descobert parts ratllades, noms canviats i textos suprimits respecte a la versió d'estampa, la nostra percepció ens empenyerà a creure que en una mà tenim la versió cuinada per a la impremta i en l'altra el seu manuscrit original, amb les proves inequívokes de la censura. Díficilment ens plantejarem si hi va arribar a haver una versió més antiga, i encara menys si, per casualitat, aquella primera versió estava redactada en una altra llengua i amb uns altres protagonistes que no eren castellans.

Si es vol eficaç i creïble, la censura en un document no s'hauria de poder detectar. Si han arribat fins a nosaltres uns papers on no només és perceptible, sinó que és manifesta i barroera amb una impudícia sense parió, és que som davant d'un cas de censura enlluernadora.

Pep Mayolas

[1] JUAN FRIEDE, “La censura española del siglo XVI y los libros de historia de América”, Revista de Historia de América, Instituto Panamericano de Geografía e Historia, juny de 1959, n. 47, p. 45.

[2] JORDI BILBENY, Brevíssima relació de la destrucció de la Història. La falsificació de la descoberta catalana d'Amèrica, Llibreria El Set-ciències SL, Arenys de Mar, 1998.

[3] Ídem, p. 46.

[4] Ídem, p. 48.

[5] Ídem, p. 58,

[6] Ídem.

[7] Ídem.

[8] Ídem, p. 48.

[9] Ídem, p. 49.

[10] Ídem, p. 50.

[11] Ídem, p. 51-52.

[12] JUAN MIRALLES OSTOS, Hernán Cortés, Tusquets Editores, SA, Barcelona, 2001, p. 48.

[13] Ídem.

[14] JORGE GURRÍA LACROIX, Hernán Cortés y Diego de Rivera, Instituto de Investigaciones Históricas, Universidad Nacional Autónoma de México, México, 1971, p. 8.

[15] LEWIS HANKE, "Estudio Preliminar" dins BARTOLOMÉ DE LAS CASAS, Historia de las Indias, Edició d'Agustín Millares Carlo, Biblioteca Americana, Fondo de Cultura Económica, México, 1986, vol. I, p. LIII.

[16] Ídem, p. LIV.

[17] JOSÉ ANTONIO PÉREZ-RIOJA, "Un insigne visontino del siglo XVI. Juan López de Velasco (¿1530?-1598)", dins Celtiberia, Centro de Estudios Sorianos, Patronato "José Maria Quadrado", Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Any VIII, vol. VIII, nº 15, Soria, p. 7.

[18] Ídem, p. 9.

[19] Ídem, p. 10, nota 9.

[20] Ídem, p. 10.

[21] MARIANO CUESTA DOMINGO, "Los Cronistas oficiales de Indias. De López de Velasco a Céspedes del Castillo", Revista Complutense de Historia de América, Universidad Complutense, 2007, volum 33, p. 120.

[22] JOSÉ ANTONIO PÉREZ-RIOJA, ob. cit., p. 12.

[23] Ídem, p. 12-13.

[24] Ídem, p. 15.

[25] Ídem, p. 14.

[26] JUAN FRIEDE, ob. cit., p. 64.

[27] Ídem, p. 64-65.

[28] Ídem, p. 65.

[29] Ídem.

[30] Ídem, p. 66.

[31] Ídem, p. 67.

[32] Ídem, p. 69-70.

[33] Ídem, p. 71.

[34] Ídem, p. 71-72.

[35] Ídem, p. 77-78.

[36] Ídem, p. 94.